

ELEONORA POSTEN

LOVÖ HEMBYGDSFÖRENINGIS TIDNING

Nummer 1 Mars 2021 Årgång 29



EleonoraPosten 30 år.
Initiativtagaren Anita Edam

ORDFÖRANDENS SPALT



EleonoraPosten fyller 30 år i år. Eldsjälen Anita Edam föreslog på årsmötet 1988 att Lovö hembygdsförening ska ha en medlemstidning och ordföranden, Lars Djerf, önskade att tidningen skulle bli ett forum för debatt och en källa till kunskap samt stå öppen för olika åsikter. Men det dröjde till 1991 innan det första numret på 8 sidor kom till medlemmarna och ända till 2000 innan det blev 4 nummer per år.

Detta nummer är mycket omväxlande med några nya och intressanta skribenter. Jan Malmstedt forskar och skriver ständigt, ibland för Ekerö-Munsö hbf, men här handlar hans artikel om guld tillverkningen i Drottningholm. Gustav III behövde pengar för kriget mot Ryssland och anlidade alkemisten August Nordenskiöld för att framställa guld (1780-1782), alldeles nedanför där vi bor, i villan Lugnet. Det blev dyrt och misslyckat.

Vi fortsätter vårt arbete att skapa kontakt med såväl Mälaröarnas som andra hembygdsföreningar. I detta nummer presenterar vi Bromma hembygdsförening samt en artikel om Triangelpojarna i Bromma KFUM av Olle Wingborg som vi känner som Mälaröarnas bibliograf. Tänk att han en vinternatt 1953 förlovade sig med sin Monica i Triangelpojarnas vindskydd på Kärson.

Clas Florgård har stor del av vårt remissvar till Trafikverket om förslaget att göra Rörbyvägen till enskild väg och stänga av vägen vid FRA. Och hans artikel Nytorp – en skärva svensk historia är ett bidrag till vårt kulturarv.

Eva och jag har tänkt avgå ganska snart, men vi har lovat Bo Petré att fortsätta tills Lovö museum är färdigbyggt. Det kostar en del att bygga ett museum och vi har sökt ett anslag av Riksantikvarieämbetet. Får vi anslaget kan invigningen bli den första söndagen i september i år. Går det inte får vi söka anslag på annat håll. Då blir invigningen ett år senare. Vårt museum kommer att bli väldigt fint. Redan har forskare inom arkeologin frågat om de får se den nuvarande utställningen. "Inte förrän museet är helt färdigt" har vi svarat. Tillsammans med Fornstigen kommer museet att bli ett intressant möte med vårt kulturarv. Med hjälp av museets utställningskatalog och information om Fornstigen kan kulturarvet bli tillgängligt för skolornas ungdomar och en bredare allmänhet.

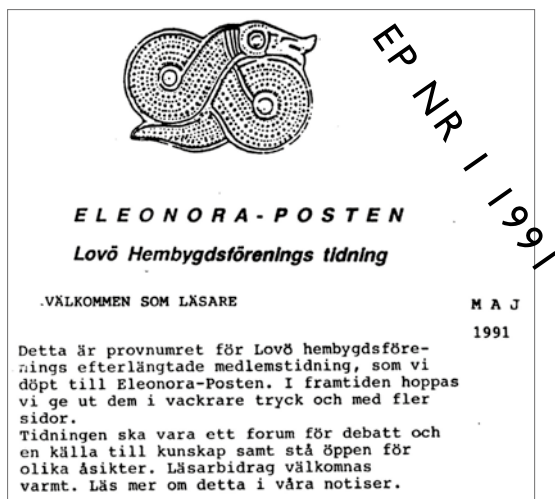
ELEONORAPOSTEN 30 ÅR



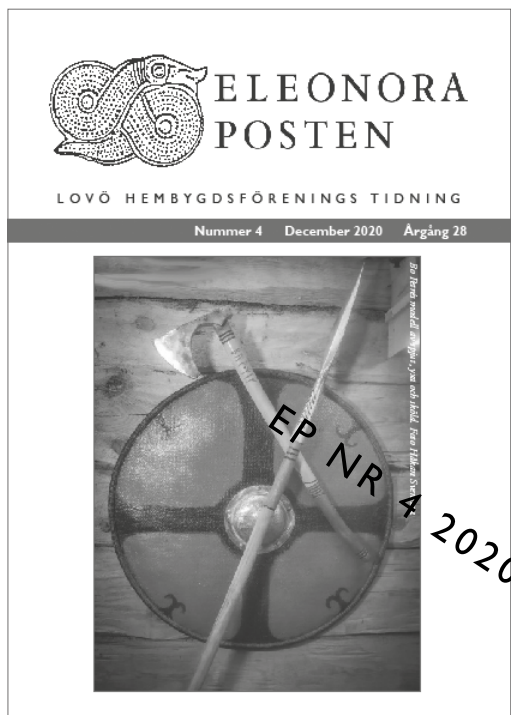
Initiativtagaren Anita Edam

I maj 1991 kom nummer 1 av EleonoraPosten, Lovö hembygdsförenings medlemstidning. Den såg ut att vara skriven med reseskrivmaskin med ett antal bilder, bl. a. vår logga, inklistrade. Tidningen hade 8 sidor med häftklammer i ryggen. Det var Kylli Johannisson som både bladade ihop, vek och häftade med en extra lång klammerapparat. Ordföranden, Lars Djerf, hoppades att tidningen skulle bli ett forum för debatt och en källa till kunskap samt stå öppen för olika åsikter. Thomas Billigs artikel handlade om rivningen den 20 september 1990 av nedre Lindös Brotorp, en rosa stenbyggnad, som många kallade "klostret". Detta namn hänger säkert ihop med att Lindö från slutet av 1500-talet och fram till 1603 var klosterjord, förlänat till den katolska högskolan och Gråmunkeklostret i Stockholm av Johan III.

Detta beskrivs i Karin Wahlbergs artikel "1573 – ett år i Lovö historia". Då tvingades katolska präster och munkar att flytta till Lovön eftersom stockholmarna ansåg att katolikerna var ansvariga för den pest som då här-



Det första numret av EP från 1991



EP 2020 nr 4 Det har hänt mycket på 30 år

jade. Anita Edam bidrog med utdrag från Lovö socialdemokratiska arbetarkommuns protokoll från 1920-talet. De innehåller ofta mer information än våra dagars korta protokoll. Vi får till exempel reda på att arbetarkommunen ordnade en dansafton till förmån för arbetslösa på Rörby gård, att man skickade 74 säckar potatis till fattiga familjer i Sofia församling och att man hade planer på att bygga ett Folkets Hus på Lovön.

Anita Edam var EleonoraPostens redaktör och tidningens idégivare. Hon föreslog vid årsmötet 1988 att inkomsterna från några lotterier skulle samlas i en fond för att möjliggöra tidningens utgivning. Hennes förslag till styrelsen 1988 var ambitiöst. Tidningen skulle ges ut med 4 nummer per år. Julnumret kunde vara extra stort och kunna säljas med förtjänst inom ett område större än Lovön. Annonsering och utrymme för medlemmars julkhälsningar i EleonoraPosten skulle också kunna ge inkomster. Anita tänkte sig ett redaktionsråd av skrivintresserade samt en ekonomigrupp. Som bilaga till förslaget presenterade Anita förslag till innehåll med 10 artiklar för julnumret 1988. Det första numret gavs emel-

lertid ut först i maj 1991 med 8 sidor och styrelsen tillsatte varken ekonomigrupp eller redaktionsråd. Det dröjde till 2000 innan EP gavs ut med 4 nummer per år.

Anita Edam var journalisten som fick många bra idéer hon och hennes vänner realiserade. Hennes idé att Lovö hembygdsförening behöver en egen hembygdstidning var rätt tänkt, men hon underskattade det arbete som krävdes för att göra tidningen. Den kostade också mer än hon tänkt. För att spara porto körde Berit och Janne Lefvert ut till alla brevlådor på Lovön där det bodde en medlem. Jag kan tänka mig att Anita drömde om en sådan tidning vi har idag med ca 32 sidor på glättat papper och färgbilder. Anita och jag samarbetade några år i styrelsen för Malawigruppen, som hade målet att samla in pengar för att bygga en skola för föräldralösa barn i Malawi, Balaka. Projektledare var den malaviske prästen McDonald Sembereka. Lars Djerf lät honom predika i slottskapellet. Han besökte oss på Lovön två gånger för att hjälpa till med insamlingen i Blackebergs gymnasium där jag då arbetade. Projektet slutade i katastrof. Prästen stal våra pengar och canceren stal Anitas liv.

Bertil Ottoson

ÅRSMÖTET

Styrelsen vet ännu inte när årsmötet kan hållas.

Det kan bli antingen sista veckan i maj
eller tredje veckan i september.

All information kommer att finnas på vår webbplats
www.lovohembygd.com

YNGVE NORDMARK, SMED, BUSSFÖRARE OCH HEMBYGDSVÄN

Om Ekerö, Färingsö eller Lovö hembygdsförening skulle utlysa en tävling om kummunens intressantaste, mest konstnärliga och mest fantasieggande rondell skulle rondellen vid Träkvistavallen på Ekerö vinna överlägset.

Motivet är en jättelik vikingatida sköld med en stor välvd sköldbuckla och fem breda järnband till sköldens ytterkant. Jag tänker mig att den fornnordiska guden Tor med sin Mjölner har tillverkat fyra breda järnband i sin hemliga smedja. Men smedjan tillhör konstsmeden Yngve Nordmark. Det är han som har svingat sina hammare efter idé och ritning av Yngves särbo, konstnären Ingrid Rådmark. Hon vann en utsmyckningstävling om rondellutsmyckningen och behövde både Yngve och hans smedja för att tillverka det vinnande förslaget.

Ingrid bor alldeles nära rondellen och arbetar på kulturhuset vid Sergels torg. Varje dag tog hon bussen till och från arbetet, ibland flera gånger fram och tillbaka till Brommaplan när Yngve körde. De berättade om sina liv och sina tankar. Vi som tjasas varje gång vi passerar rondellen är tacksamma för att Yngve även är bussförare.



Bussandet är en bisyssla. Efter pensioneringen har han en överenskommelse att köra med timbetalning. Det är avkopplande och roligt att köra buss, säger Yngve. Han kör kvällar och nätter. Men i dessa tider känns det farligt att köra passagerare utan munskydd och han kommer nog att sluta när den nuvarande överenskommelsen löper ut, i mars 2021. Yngve behövde inte övertalas när

Ingrid bad om hjälp att tillverka den jättelika vikingatida skölden. Det är en komplicerad konstruktion som ska hålla skölden stabil under överskådlig tid. Sådana utmaningar tycker Yngve om. Han är konstsmed med huvudet fullt av idéer och nya konstruktioner även när han arbetar med någonting annat. Han har svenskt patent på en av sina uppfinningar, en ny typ av självrensande kratta – han kallar den Kräfsan. Den är långt mer effektiv än den lövräfsa vi är vana att se.



Rondellen vid Träkvistavallen

Kräfsan klarar jobbet ungefär dubbelt så snabbt men är tyvärr mer än dubbelt så dyr. Folk orkar inte sätta sig in i den nya tekniken för att inse vilken nytta de skulle ha av min Kräfsa, säger Yngve. Familjen Nordmark äger en del skog och Yngve har avverkat träd som är angripna av barkborre. Då är det bråttom att ta hand om stammarna. I skrivande stund håller Yngve på att såga bräder i familjesågen samtidigt som han funderar på hur sågen skulle kunna förbättras. Bräderna behövs för att skydda knutarna på Stavsborgsmagasinet - en trevånings timrad byggnad på Färingsö hembygdsgård.

Under hösten har Yngve tillverkat en ny rökhuvs till vår Smedja. Den ligger på Smedjans golv och avvaktar montering. Yngve har lovat bistå vår smed, Anders Florgård, som har gått en kurs i smide hos Yngve. Han vet nog inte hur många svets- och smi-

deskurser han har haft. Jag kommer att skriva en liten artikel om Smedjan när monteringen görs.

Yngve har alltid varit intresserad av hembygdsfrågor. Inför årsmötet 1963 frågade valberedningen om han kunde tänka sig att kandidera som ordförande. Då var han bara 20 år. OK sade Yngve, blev vald och satt kvar som ordförande i 26 år, till 1990. Yngves förening hette Färentuna-Hilleshögss hembygdsförening (två socknar). Skå och Sångå socknar hade inga hembygdsföreningar. År 1970 slogs de fyra socknarna ihop och Färingsö hembygdsförening bildades med Yngve som ordförande.

Den nye unge ordföranden Yngve måste tänka på sin utbildning. Han gjorde först "lumpen", sedan Stensunds folkhögskola och slutligen Finsta Lantbruksskola. Nu kunde han sköta gården tillsammans med de tre bröderna.

Yngve Nordmark sjöng i kyrkokören under 10 år och var 1970 med om att bilda visgruppen Svartsjölänningarna, som upplöstes 1974. Då bildades visgruppen Gutår, med mycket Bellman på repertoaren. Gruppen gav 4 föreställningar för Stockholms Parkteater och producerade en LP-skiva. Yngve har också producerat två döttrar, Lisa och Anna. Men vad producerade han som ordförande i Färingsö hembygdsförening?

Tillsammans med Mälare Gille organiserade Färingsö hembygdsförening, Adelsö hembygdsförening, Ekerö-Munsö hembygdsförening samt Lovö hembygdsförening en spelmans-



Fyra bröder och en mamma på traktor.

stämma. Många spelmän strömmade till och under 15 år uppträdde man på en hyrd dansbana man fram till 1975 flyttade mellan spelplatserna. Det blev för arbetsamt och Färingsö hembygdsförening beslutade att bygga en egen dansbana. Yngve svetsade ihop underredet. Yngves pappa, K G Nordmark, frågade om det brukar komma folk från Träkvista till dansbanan. Då skulle det bli bråk. Det var han säker på.

År 1990 tilldelades Yngve Nordmark Ekerö kommuns kulturstipendium och fick förutom äran och priset en mycket vacker tavla. Kulturnämndens motivering var:

"Kulturstipendiet tilldelas Yngve Nordmark för sitt långvariga, engagerande och ideella arbete med att i Färingsö hembygdsgård insamla och bevara allt sådant som kan minna om gamla traditioner och sedvänjor samt skapa kunskap om bygdens historia".

Yngve berättar att det alltid har varit svårt att få tag på medlemmar som vill bidra med sitt arbete. Först efter pensioneringen finns tid. Yngve har svårt att övertala folk och han vill inte tjata. Han gör det hellre själv, på gott och ont. Det Yngve minns med störst glädje är allt han arrangerat och som fungerade. Men det finns en tagg kvar i minnet.

Han blev besviken ibland. Yngve vill att allt ska bli snyggt och bra. Allt blev inte alltid så bra, sneda väggar och springor mellan bräderna. Yngve fick se till att felen rättades till och det kunde vara känsligt. Ibland byggde han om.

Det är 31 år sedan Yngve avgick som ordförande i Färingsö hembygdsförening, men han kör fortfarande buss som timanställd fram till mars 2021. Då blir det mer tid för konstsmidet. På Färingsö är nog Yngve Nordmark mer känd som bussförare än som f.d. ordförande för Färingsö Hembygdsförening. Yngre människor har ingen aning. Men Yngve har ritat föreningens logga. Han finns därför med i verksamheten och kommer aldrig att kunna glömmas. Hans ande kommer alltid att sväva över Färingsö hembygdsgård.

Bertil Ottoson



Yngve Nordmark jobbar med rondellen..

SOM TRIANGELPOJKE I BROMMA KFUM

I detta nummer av EP presenteras Bromma hembygdsförening och jag har läst en del Brommaböcker, föreningens årsbok. I Brommaboken 2019 upptäckte jag att Olle Wingborg har skrivit om sin tid som triangelpojke i Bromma KFUM. Hans grupp vandrade ofta över Nockebybron till KFUM:s sommarhem och sportstuga på Kärsö, som ingår i Lovö hembygdsförenings område.

År 1937 kom jag med i Bromma KFUM, då som triangelpojke i avdelningen ör gossar "GA Ålsten". Med stigande ålder yttades jag så småningom upp till avdelningen för ynglingar "YA". Slutligen blev jag triangelpojksledare. Min tid i KFUM varade ända till 1957 då jag flyttade från Bromma. Men jag hade glädjen att få delta i Bromma KFUMs 80-årsjubileum lördagen den 21 november 2015. Där framhöll jag att jag missat KFUMs tillkomst med två år. Men det var

Vi känner Olle Wingborg. Det är han som gjort biografierna för många Mälaröar. Men inte för Lovön. Det hade blivit ett jättearbete för en åldrande biograf –våldigt många författare bor och har bott på Lovön. Olle är också pappa till Mats Wingborg, en mycket fin journalist med hela världen som arbetsfält.

faktiskt inte mitt fel, enligt bestämmelserna skulle man vara minst nio år för att bli medlem. 1935 när Bromma KFUM startade var jag bara sju år.

Ursprungligen var KFUM endast en organisation för män (inklusive gossar och ynglingar) – motsvarande förening för kvinnor bar namnet KFUK. Men dessbättre förekom det även en och annan kvinna vid våra läger, då i egenskap av kocka.

När jag nu försöker att återge något från min tid som triangelpojke i



Triangelnålen och medlemsboken

Bromma KFUM blir det endast några glimtar av upplevelser och minnen.

KROPP, SJÄL OCH ANDE

Är du med i scouterna? Den frågan fick jag ofta. Att berätta att jag inte var scout utan triangelpojke – det var inte så lätt att förklara. Jag fick lära mig att triangeln stod för kropp, själ och ande – kroppen var mig ju välbekant men själen och anden?

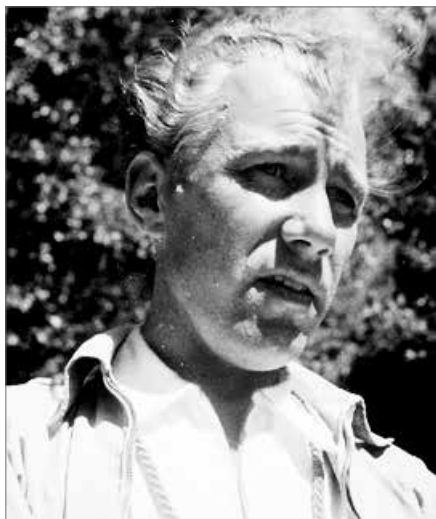
MEDLEMSBOK

Ur min medlemsbok och provbok Triangelboken, har jag hämtat mina tidigaste minnen. Sekreterare i Bromma KFUM var då Sven Belin, senare efterträddes han av Carl Gustaf Voss. I provboken framgår det att jag tydligen bland annat satsat på KFUM-pojkarnas idrottsmärke.

Sven Belin har intygat att jag lyckats simma 50 meter utan vila. Men höjdhopp minst en meter tycks jag ha missat. Örjan Nyström, en av mina första ledare, har i stället intygat att jag för provet Samarittjänst kunde redogöra för var närmaste sjukhus och apotek är belägna, samt hur man tillkallar ambulans och brandkår. Men han har även intygat att jag kände till KFUM och dess tillkomst. Ett annat prov, nu gällde det orientering: Kunna ange väderstrecken utan kompass. Kanske hade jag hjälp av en myrstack, jag hade hört att av en sån kunde man avläsa väderstrecken. Provet Hemtjänst krävde målsmans medverkan. Där har jag min mammas underskrift: "Hållit god ordning under minst en vecka i byrålådor eller skåp där han arbetat eller lekt."



T.v. KFUM-kunskap, t.h. sekreterare Carl Gustaf Voss



Allan Brunkert

Provboken innehöll en uppmaning som jag nog sökte följa: *Bär alltid Triangelpojknas märke synligt på rockuppslaget!*

POJKARNAS SÅGBOK

Pojknas sångbok, utgiven av Triangelförlaget, har jag även kvar. I företalet av

P.S.O. (Per Stefan Olson) uppmanas vi att lära oss en del sånger utan-till. När man på kvällen sitter vid lägerelden är det ju opraktiskt med sångböcker. Även den uppmaningen bör jag ha följt, jag minns fortfarande följande strof:

*Pojkar behövas med muskler av stål,
pojkar vars duglighet mödorna tål,
pojkar som blicka mot eviga mål,
lyckliga pojkar*

Även Triangelpojknas handbok utgavs av Triangelförlaget, redaktör Gunnar Törnqvist. Här ges bland mycket annat uppgifter om KFUMs

tillkomst och hur Triangelpojksarbete bäst bedrivs. Där finns även ett avsnitt Från pojke till man I milda ordalag varnas för onani – men i slutorden finns inte minsta tvekan: *Varje sexuell handling utanför äktenskapet står i strid mot Guds befallningar och är alltså synd*

ALLAN BRUNKERT SOM LÄGERCHEF

1940 fick jag för första gången uppleva KFUMs Ingaröläger med dess legendariske lägerchef Allan Brunkert. Mitt medlemsnummer som deltagare var 918, ett nummer som följt mig genom åren. Resan från Stockholm till lägret på Ingarö skedde med ångbåt. Jag hade fått veta att avfärden skulle ske med Prins Gustaf. Vid kajen stod jag full av förväntan inför prinsens ankomst – det var först långt senare som jag förstod att det var ångbåten som bar namnet.

Vad minns jag bäst från lägret? Kanske lägerbålen på kvällen när vi sjöng och lyssnade till sällsamma historier.

FOSTERBRÖDER

Min bästa kompis var Lasse Marbäck, vi var bägge triangelpojkar i ur och skur. Ja, inte endast kompisar utan även fosterbröder. Vi hade hört att på vikingatiden blev man fosterbröder genom att tillsammans sticka sig med ett spjut i armen så att blodet blandades när det sipprade ned i en grop i marken. Vi följde exemplet på ett något mildare vis. Med var sin tandborste gick vi ut i skogen och gnuggade tandköttet tills det blev en aning rött, så spottade vi tillsammans



Tryggve Ramqvist på utfärd med triangelpojkar i en grop. Så var vi fosterbröder – ett fostbrödralag som blev bestående

TRYGGVE RAMQVIST

Tryggve Ramqvist var en uppskattad ledare. Hans kunskap och intresse för fågellivet smittade av sig. Lasse och jag inspirerades och spanade efter fåglar på Kärsö. Plötsligt fick vi syn på en märkelig skapelse, en mörk fågel vi aldrig sett tidigare. Det måste vara något sensationellt. Vi skyndade iväg

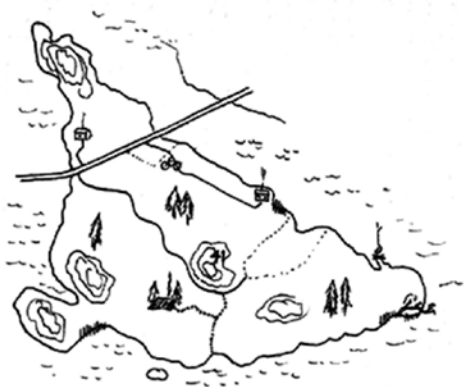
hem till Tryggve som praktiskt nog bodde på Fågelsmygen. Inför honom redogjorde vi för vår upptäckt, en fågel som inte heller han tycktes ha sett. Så tog han fram en fågelbok med bilder – men där är den ju utropade vi. Det var en koltrast! Senare fick vi genom Tryggve bekanta oss med tranorna i norra Uppland. Några av hans filmer om fågellivet visades i Konserthuset.

Ytterligare ett namn, en person som blev av betydelse för mig. Kyrkoherde Bengt Collste berättade vid ett möte på KFUM om Barnbyn Skå som leddes av Gustav Jonsson, Skå Gustav som han kallades. Om det fantastiska arbete som gjordes för barn som kommit på kant med tillvaron. Collstes entusiasm för dessa insatser berörde mig. Långt senare hamnade jag därför som praktikant på Skå och fick möta en annorlunda värld.

SABBATSSABOTÖREN

Ett märkligt minne. 1946 drabbades Stockholm av mystiska explosioner på lördagskvällar. Detta väckte en enorm uppmärksamhet i pressen under rubriken Sabbatssabotören Bromma KFUM kom att delta i spaningarna. I ett PM från föreningen den 23 november 1946 fick vi som skulle delta bland annat följande uppgifter:

Håll dig i närheten av gatukorsningen, gå ej långt därifrån såvida du ej skuggar någon misstänkt. Prata ej med varandra om vad ni hålla på med så att andra kunna höra det. Låt ej folk förstå att ni äro ute på bevakning. – Dynamitarden behöver ej vara en man, det kan även vara en kvinna. Personen



Våren 1950 ritade Lasse Marbäck denna karta över Kärsö med stigen till vårt vindskydd.

*ifråga är säkerligen ej någon slush,
döm alltså ej efter kläderna. – Vid
event. explosion var denna än inträff-
far, lämna ej din plats såvida du ej
själv måste söka skydd.*

Visst var det spännande för oss även om vi inte fick uppleva någon explosion.

KLÖVERVÄGEN OCH KÄRSÖ

På min tid hade Bromma KFUM sina lokaler vid Klövervägen – detta i den fastighet där Café Vilhelmsro en gång i tiden funnits. Men ofta höll vi till ute på Kärsö. Mina första minnen: samling skedde i Nockeby vid tolvans ändhållplats. Jag kom ofta i alltför god tid, stod där helt ensam med min ryggsäck fylld av termos och mackor. Hade jag tagit fel på dag eller tid? En lättnad när jag så småningom fick sällskap. Så vandrade vi över Nockebybron till Kärsö. Här låg KFUMs sommarhem och dess sportstuga. Vi

höll dock mest till utomhus med tävlingar och lekar av alla de slag.

(Uppgifter om KFUM på Kärsö finns i följande arbete av mig: Fyra målaröar i litteraturen – Björnholmen, Fågelön, Kungshatt och Kärsö. 2012.)

I slutet på 40-talet byggde Lasse och jag upp ett vindskydd på Kärsö, det blev vårt ständiga tillhåll. En septemberdag 1950 bjöd vi in våra KFUM-kompisar. Först fick de dock underteckna följande dokument: Jag lovar och svär, att ej för någon, vare sig levande eller död, nuvarande, tillkommande eller havande varit någonsin yppa vad jag i afton kommer att höra och skåda, erfara och uppleva på Kärsös traditionsmättade marker

LÄGERLIV

Jag har snuddat vid Ingaröläget. Men Bromma KFUM ordnade läger på många olika håll. Diffusa minnen har jag från bland annat följande platser som jag noterat i min provbok: Lågarö 1938, Resarö 1939, Harsbro



På läger i Mörkö – här ses bland andra Olle Wingborg med kockan Monica Stefanson.



Triangelpojke på läger, var det kanske på Lågarö?

1939 och Jädraås 1945. Det senare lägret lockade oss att med gott samvete uttala namnet med tonvikt på de första stavelserna.

Långt senare, hösten 1953, deltog jag i ett läger på Mörkö. Och då med kvinnligt inslag, det behövdes nämligen en kocka för matlagning.

JULFEST

Våra julfester ägde ofta rum i KFUMs

sportstuga på Kärsö. Inför julfesten den 14 december 1953 hade jag sammanställt rim om de olika deltagarna – bland annat om Carl Gustav Voss och hans hund Peggy samt några rader om Tryggve Ramqvist som vid den tiden intresserade sig för undervattensfilmning:

*Tryggve ständigt under vattnet far
– männe där en sjöjungfru han har.*

SLUTORD

Allra sist några slutord. Min stora tacksamhet gentemot Bromma KFUM och allt vad jag genom föreningen fått uppleva.

Jag lägger här med en lista över Triangelpojckarna 1953 (se till höger). Mina varma tankar går till forna vänner, både de som fortfarande lever och de som är bortgångna. Hälsningar även till kockan på Mörkölägret.

Olle Wingborg



Julfest på Kärsö 1953 med Olle Wingborg samt vid bordet bland andra Ove Östergren och Carl Gustav Voss.

19.12 1953 TRIANGELPOJKARNA

Bengt Bölling, Lennart Dafgård,
Hugo Ehnström, Lars Ekman,
Sigvard Gustavsson, Tage Hjerpe,
Torbjörn Hulterantz, Sture Hultfors,
Ingvar Lindahl,
Lars Ingvar Lindberg,
Lars Lönnstam, Lars Marbäck,
Olle Nielsen, Olle Nyberg,
Bengt Persson, Tryggve Ramqvist,
Lars Sahlén, Paul Tronêt,
Stig Wesslau, Lars Olof Wiberg,
Olle Wingborg, Carl Gustav Voss,
Sven Ågren, Bernt Åström,
Rolf Åström, Ove Östergren,

VÅR STORA GRANNE, BROMMA HEMBYGDSFÖRENING

Vill man veta mycket om Bromma hembygdsförening och Brommabygden ska man läsa Brommaboken, föreningens årsbok med en utförlig krönika om vad som tilldragit sig under året gällande byggnation, stadsplaner, näringsliv, skolor, natur o kultur mm.

Sedan följer ett tiotal lärda och trevligt skrivna artiklar samt en verksamhetsberättelse och en förteckning över föreningens förtroendevalda. Brommaboken har getts ut varje år sedan 1930. Vi får Brommaboken varje år och Bromma hembygdsförening får EleonoraPosten. Min kusin,



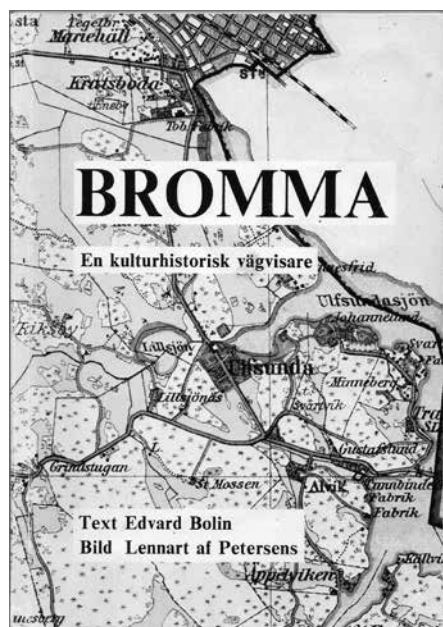
Edvard Bolin, var Brommabokens redaktör 1974 – 1986.

Han skrev många artiklar och skriften "Bromma, en kulturhistorisk vägvisare" till Brommabokens 50-årsjubileum 1980. Jag tog den från mina föräldrars bokhylla.

Föreningen har också producerat ett tiotal större böcker. Senaste boken "Folket i Bromma Kyrktrakt", med underrubriken "Skola vård, omsorg och bebyggelsen förr och nu." utkom hösten 2020. Den är skriven av föreningens ordförande Inger Larsson, tillsammans med tre föreningsmedlemmar.

Bromma hembygdsförening bildades redan 1924 och har drygt 1000 medlemmar. Det höga medlemsantalet ger resurser att göra intressanta Vår- och Höstprogram. Våra medlemmar får delta i dessa evenemang under förutsättning att det finns plats. Vid överbokning prioriterar man sina egna.

Vårprogrammet för 2021 inleds med Vandring i Ulvsunda trädgårdsstad med en bild av Ulvsunda prästgård, Lövåsvägen 12, bostad för Brommas och senare Västerleds kyrkoherdar 1914–1971. Den omtyckta kyrkoadjunkten Bengt Collste, som hade Traneberg som sitt arbetsområde runt 1950, bodde strax intill på Lövåsvägen 3. Han ledde bl.a. söndagsskolan i Alviks folkskola med mig och min yngre bror Ragnar som deltagare. Bengt Collste (senare



kyrkoherde i Bromma delade församling) var även min konfirmationspräst i Västerledskyrkan då jag fick min första kostym och en klocka. Kyrkoherde Harry Arvidsons artikel i Brommaboken 1982 om prästerna i Bromma och Västerled läste jag därför med extra stort intresse. Bengt Collste blev snabbt omtyckt och "Än idag, när detta skrives, talar människorna med dröm i blicken om pastor Collstes tid. Och det är en tid att minnas. Med en hart när outtröttlig iver kastade han sig över den ena uppgiften efter den andra". Harry Arvidson antyder att Bengt Collstes initiativ och framgångar skapade viss avundsjuka och konkurrens bland kollegorna.

Vårprogrammets övriga sex punkter är en blandning av historia och modernitet: *Ulvsunda slott, Den nya Brommastaden, Årsmöte* den 18 mars i Abrahamsbergskyrkan, *Vårutflykt till Vaxholm och Bogesunds slott, Vandring i Johannesfred och Öppet hus i Åkeshovs slott* där Bromma hembygdsförening sedan 1988 har sina lokaler på vindsvåningen.

Inger Larsson berättar att Bromma hembygdsförening har en viktig uppgift som remissinstans. Man yttrar sig särskilt

om den omfattande byggnationen i Bromma och bevakar att det inte byggs på områden med fornlämningar och att grönområden sparas så långt möjligt. Inger nämner att föreningen har flera engagerade och kunniga personer och nämner speciellt arkitekten Håkan Thulin och arkeologen Nils Ringstedt, som också skrivet mycket i Brommaboken. Hemsidans rubrik "Planärenden" visar en lång rad planärenden man arbetat med. Jag frågar om föreningens inflytande och Inger säger att man ofta tar hänsyn till våra argument.



Ulvsunda prästgård



Åkeshovs slott med flyglar.

Bromma hembygdsförening har ett stort arkiv i sina lokaler på Åkeshovs slott. Bildarkivet innehåller 7-8000 bilder och samlingen tidningsartiklar och berättelser är stort. Arkivet är öppet för forskning. Ett problem Inger nämner är den stora folkomflyttningen i Bromma. Det är inte många som är födda i Bromma och fortfarande bor kvar. Hur ska man få kontakt med nyinflyttade? Det finns flera helt nybyggda stadsdelar.

Vi talar slutligen om kyrkans förändrade roll i samhället. Tidigare hade kyrkan en mer central roll än nu. Man hade mer och bättre kontakt med de som bodde på arbetsområdet. Jag nämner åter Bengt Collstes viktiga roll i Traneberg och att situationen i Bromma liknar den på Lovön. När vi 1971 flyttade till Drottningholm kom kyrkoherden, Lars Djerf, hem till oss och hälsade. Då var Lovö en egen församling med egen ekonomi och man samarbetade med Lovö hembygdsförening. Kyrkoherden var vår naturliga ordförande. Vid sekelskiftet blev Lovö församling en del av Ekerö pastorat och de anställda cirkulerar inom hela pastoratet. Inger säger att kontakten mellan kyrkan och hembygdsföreningen är idag mycket liten. Annat var det när föreningen bildades 1924. Då skrev kyrkan och hembygdsföreningen en årsbok (Julboken 1924) tillsammans. Den årsboken var en föregångare till de Brommaböcker som sedan har givits ut varje år allt sedan 1930.



Ordförande Inger Larsson

Mälaröarnas hembygdsföreningar har inriktningen att samarbeta med övriga hembygdsföreningar. Bromma hembygdsförening har ingen sådan policy, men vi kommer nog att ha viss kontakt genom Bromma hembygdsförenings omfattande vår- och höstprogram.

Bertil Ottoson

NÄR MAN SKULLE GÖRA GULD PÅ DROTTNINGHOLM

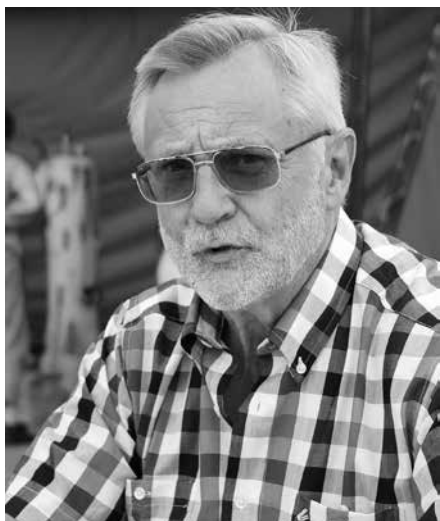
I min bokhylla finns två böcker av Jan Malmstedt; Ekeröhistorier och Torparliv på Ekerö. Vi träffades hemma hos Kerstin Balck-Ahlén på hennes traditionella julfest för Ekerö-Munsös styrelse och övriga Mälaröarnas hembygdsföreningar, årets höjdpunkt. När jag tänker på hennes matjesilltårta vattnas det i munnen.

Jan Malmstedt bjöds alltid i egen-skap av uppskattad Ekeröskribent. Vi brukade sitta vid samma bord och jag frågade varje år om han ville skriva en artikel för EleonoraPosten. Nu har det hänt! Jan Malmstedt skriver nu en bok om Doktorerna på Drottningholm. Artikeln nedan är ett avsnitt ur boken, som vi är lovade att både sälja och få köpa till reducerat pris. / **BO**

Intresset för kemi och alkemi – konsten att göra guld – fanns, förutom i största allmänhet i 1700-talets värld – mer påtagligt i den svenska kungliga kretsen. Det handlar om att föregångaren till den moderna, vetenskapliga kemin fortfarande innehöll religiösa och filosofiska idéer, om Gud

hade skapat världen och all materia, hade han också gett människan rätten att förvandla materien. Kunde man det, skulle man kunna framställa guld i oändliga mängder och vips var alla ekonomiska problem lösta. Ibland kallas denna föregångare till den moderna kemin för *chymie*.

Om vi håller oss till det centrum för den svenska kulturen som utvecklades av de kungliga på Drottningholms slott, vet man att kung Adolf Fredrik (1710–1771), svensk kung från 1751, kanske mer känd som fader till Gustav III, var intresserad av alkemi och guldmakeri. Han påstod sig äga en formel för guldtillverkning som han ärvt av sin far Christian August. Han sägs ha haft kontakt med en tysk guldmakare, vilket kostat honom mycket pengar. Även drottning Lovisa Ulrika hade ett alkemistiskt arv, som hon sägs ha visat fram i form av en medalj, framställt av alkemistiskt guld. Adolf Fredriks recept ska ha



Jan Malmstedt

kommit från en tysk, framstående guldmakare nämnd som »Helbig«, vilket bör vara den kände alkemisten Johan Otto Helwig.

Historien om Adolf Fredriks tyske guldmakare återfinns i en berättelse som författaren, den bildade publicisten, Gustav III:s bibliotekarie C.G. Gjörwell själv betecknar som en anekdot. Den i ett brev nedtecknade berättelsen är daterad 1778, sju år efter Adolf Fredriks död, och kanske trovärdig i det stora hela, men inte säkert i alla detaljer. Eftersom händelsen inträffade före Adolf Fredriks död, bör den ha tilldragit sig i slutet av 1760-talet när Adolf Fredriks och hans drottning Lovisa Ulrikas experiment med att anlägga ett antal industrier i området Kanton vid Drottningholms slott och nära Kina slott. Adolf Fredrik och Lovisa kommer till verkstäderna. En tysk kvacksalvare presenteras som ägare av konsten att göra guld. Kungen ger tysken en egen avskild verkstad och pengar till försök. Så kommer kungen och drottningen till Canton för att se på arbetet. Drottningen frågar guldmakaren »kan ni göra guld?« – »Om jag får tillräckligt förlag« – »Men jag ska lära er konsten utan stora förskott«, svarar drottningen i det hon tar en grov fil, som ligger till hands, och säger »Bruka denna flitigt, så får ni guld«. Kungen hör men säger inget och förlorar sina 10 000 daler (om det är daler silvermynt, 900 000 kronor) på alkemisten utan att denne framkläckt den »filosofiska stenen«, vilket är alkemins idé om det man ska få fram för att möjliggöra guldfram-

ställningen (stenen skulle därmed göra ägaren rik och som bonus kunna bota alla sjukdomar). Slutligen ledsnade kungen på hela fabriksväsendet (i Kanton). Om man tar uppgifterna för någorlunda riktiga, ska denne bedräglige guldmakare ha uppträtt innan Adolf Fredrik avlider 1771, låt oss säga medan verkstäderna i Kanton ännu fanns kvar; de hade sin höjdpunkt under 1760-talet.

Anekdoten uttrycker att drottningen är starkt ironisk mot den tyske alkemisten, vilket är en smula förvånande eftersom Lovisa Ulrika hade bokstavligen ett eget alkemiskt arv. När kemisten, professor Johan Gottschalk Wallerius (1709–1785) gästade Drottningholm 1767 förevisade han hur han kunde lösa upp guld i det mystiska ämnet »Spiritu Philosophico« (vilket bör vara detsamma som De vises sten). Alkemin byggde bland annat på att man ur guld kunde framställa ett ämne utifrån man av vilka enkla metaller som helst kunde framställa guld, ibland föreställde man sig att hemligheten låg i den hinna som omgav guldets. Wallerius skulle med sitt mystiska ämne ha förgyllt en silversked. Wallerius demonstration, som han återger i sin självbiografi, ska ha skett i närvaro av en annan framstående kemist, Torbern Bergman (1735–1784). Därpå förevisade Lovisa Ulrika en medalj av det guld som hennes far gjort efter manuskript av Paykull, en känd alkemist.

Om Adolf Fredrik berättat om sitt »hemliga« alkemiska recept för sonen, kronprins Gustav, är inte känt, men Gustav hade som kronprins i alla fall

visat intresse för kemiska laboratorier. Vid ett besök på Uppsala universitet tillsammans med kronprinsessan Sofia Magdalena år 1767 tillbringade kronprinsparet eftermiddagen den 7 september i universitetets kemiska laboratorium.

Att Adolf Fredrik var intresserad av kemiska experiment med guld är ganska säkert, han var i egenskap av Kungliga Vetenskapsacademiens höge beskyddare alltid inbjuden till dess möten. Kungen var närvarande när kemisten Georg Brandt den 5 mars 1748 i Bergskollegiets kemiska laboratorium inför akademien demonstrerade sina iakttagelser om salpetersyrans förmåga att lösa guld, såvida detta är legerat med en tillräckligt stor kvantitet (sexton delar) silver. »Detta egendomliga förhållande väckte i vetenskapliga kretsar stort uppseende; analogier ha sedermera iakttagits beträffande andra ädelmetalllegeringars abnorma löslighetsförhållanden i syror, ett fenomen, som ännu ej erhållit sin vetenskapligt tillfredsställande förklaring«, heter det i en kommentar till försöket.

GULD I STOR SKALA

I större skala börjar alkemin på Drottningholm år 1780. Då erbjöden framstående bergsmannen August Nordenskiöld, anhängare till Swedenborgs kristna mysticism, Gustav III (han hade 1771 efterträtt sin fader Adolf Fredrik) att i största hemlighet framställa guld. Ur järnmalm skulle silver framställas och silvret skulle med alkemi förvandlas till guld när man fann »de vises sten«.

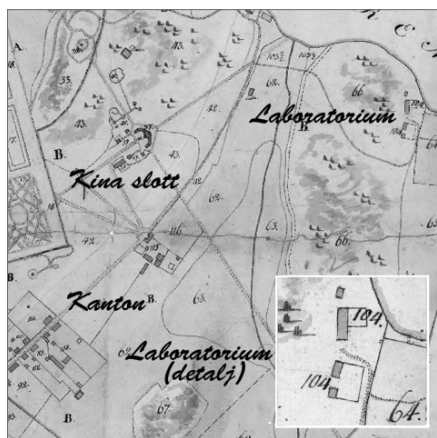
Gustav såg en möjlighet att lösa sina och statens ekonomiska problem; för att inte riskera blamage lät han sin förtrogne Adolph Fredric Munck, ståthållare på Drottningholm, ta hand om det praktiska och vara den som syntes utåt. Nordenskiöld får ett litet laboratorium vid Drottningholm, men det stannar denna gång vid små experiment och Gustavs intresse för ockultism och alkemi svalnar. Nordenskiöld flyttar hem till Finland, ruinerar sig på alkemiska experiment, men får en ung medhjälpare, ingenjören och swedenborgianen Carl Fredrik Bergklint.

Gustav III:s intresse för guld vaknar några år senare, han satsar 1 000 pund sterling (i dag två miljoner kronor) på ett nytt projekt. På Drottningholm upprättar Munck ett hemligt laboratorium, August Nordenskiöld kallas tillbaka och tar med sig Bergklint till en nybyggd alkemisk verkstad, »ett stort laboratorium bortom all ära och redlighet« i Drottningholmsskogen. Laboratoriet med fyra byggnader, antagligen två bostäder, ett laboratorium och ett uthus, ligger i en bergig backe öster om och nedanför Kina slott. Platsen heter numera Lugnet men endast några husgrunder finns kvar.

Säkerligen är det för att dölja verksamheten som man på samma plats inrättar en fabrik för skedvatten, det kommersiella namnet på saltpetersyra som på den tiden användes till etsning, färgning, att avslöja förfalskade smycken med mera; någon gång prövades skedvattnet medicinskt. Ordet kommer av det tyska *scheiden*, skilja. Saltpetersyran i skedvattnet kunde



I detta hus, Lugnet, är det troligt att Norden-skiölds laboratorium låg. Huset brann ner 1907.



nämligen skilja silver från guld, en lämplig fasad för en verkstad där man försöker framställa guld; saltpeter kunde säkerligen hämtas i Kungsladugårdens saltpeterlada. Året är 1786 och en skedvattenfabrikör Jan Jansson har anlänt till Drottningholm. Ett par år senare kallar ståthållare Munck på Nordenskiöld och Bergklint i Finland; nu skulle det sättas igång allvarliga försök men i största hemlighet.

Arbetet sker under Muncks stränga övervakning, men på Kunglig Majestäts, det vill säga Gustav III:s, bekostnad. De två alkemisterna har order att bara gå utomhus om det är

nödvändigt, maskera sig och använda oskyldiga namn. De bor i en av de byggnader som finns på platsen, i kyrkböckerna kallad Laboratorium; prästen noterar under dessa år vilka (undantagandes Nordenskiöld) som bor på Laboratorium, vilka som föds, deltar i husförhör och dör. Bergklint berättar i ett brev att man bor i tapetserade rum och har nätta men inte fina möbler.

Ugnarna är i ordning våren 1788 på bästa sätt, ventilationen god så att man slipper koldamm, två koldrängar finns till hjälp och en kokerska. Men alkemisterna är strängt hållna. Dör-rarna till verkstaden ska vara stängda: »Vi få ej gå utom djurgårdsstaketet (den inhägnade gården för jakt) utan äro instängda som nunnor«. Norden-skiöld får inte gå utanför verkstaden annat än före sex på morgonen och sent på kvällen, ska vara klädd i bondkläder, ha långt hår och skägg. I ett kontrakt med Munck måste han lova att aldrig yppa hemligheten med gullet. Tidpunkten råkar sammanfalla med att Gustav III kallar in en frikår av soldater från Dalarna för att öka säkerheten inför den statskupp han planerar, införandet av den så kallade Förenings- och säkerhetsakten som kraftigt stärker kungens makt, och det kan knappast ha gjort tillvaron lugnare för de två alkemisterna.

Nordenskiöld misslyckades – givetvis – med guldframställningen och gav upp i början av 1789, högrgradigt irriterad på Munck. Han lämnar Drottningholm. Men hans likaledes alkemitroende medhjälpare Bergklint fortsätter knappt ett år, samtidigt

Utas det på Drottningholm af Fabriqueuren Jansson tillwärfade Skedvatten, är et partie nu inkommit och försäljes i Hyppfers Bod på Norrbrö til 9 B. 4 rtt. pålpundet.

som också han är högggradigt irriterad, det verkar nämligen som om skedvattenfabrikören Jansson fuskar med alkemi. Å andra sidan har Munck lovat Bergklint att han ska få lära sig tillverka skedvatten och bli »skedvattensdirecteur«. I tidningarna kan man läsa annonser för skedvatten från Jansson på Drottningholm att köpa i Hylphers bod på Norrbrö, men kvaliteten har tydligen inte det bästa rykte, för Munck måste i annonser utfärda kvalitetsgarantier. Bergklint bor tills vidare kvar med adressen Laboratorium. I skedvattenkokeriet kommer en annan person, Anders Dahlbeck, förmodligen först som medhjälpare, senare som skedvattenkokare.

VID EN GULDMAKARES GRAVSTEN

I kyrkböckerna nämns platsen Laboratorium ända in på 1800-talet med en boende, Anders Dahlbeck med titeln

skedvattenkokare, och dennes familj. Han hade då fått överta fabriken efter den förste kokaren Jan Jansson. Här bor också in på 1800-talet Nordenskiölds medhjälpare Bergklint, i kyrkboken titulerad »ingenieur«. Bergklint blir med tiden bokhållare åt slottssnickaren och börjar undervisa småbarn.

August Nordenklint följer med en vetenskaplig expedition till Afrika, där han utövar båda sina livsuppgifter. Han beger sig in i okända marker för att prospektera malm och dessutom anlägga ett swedenborgskt idealsamhälle, insjuknar och dör 1802 i Sierra Leone. Före detta skedvattenkokaren Anders Dahlbeck dör på Drottningholm 1817. Sju år senare begravs, som det står på gravstenen på Lovö kyrkogård, Ingenieuren Carl Fredrik Bergklint.

Alkemin och skedvattenfabriken fick ett efterspel, när Munck på Gustav III:s uppdrag startade ett falskmynteri i det som fortfarande kallades Laboratorium. För att trycka falska fahnehjelmare, så kallade efter den som tillverkat nödmynt, ursprungligen under Gustav III:s krig mot Ryssland 1788–1790, anlätade Munck den tidens främste ingenjör, kapten mechanicus Charles Apelqvist. Munck tänkte för eget bruk ta hand om en del av produktionen men avslöjades samma dag som Gustav III mördades. Munck försökte skylla på Bergklint och Apelqvist, men erkände till slut sitt ansvar. Han tvingades i landsflykt och dog i fattigdom i Italien.



I en beskrivning av Lovö och Drottningholm från mitten av 1800-talet levde fortfarande minnena av laboratoriet och dess invånare: »Äldre ännu levande personer påminna sig lifligt, huru de på den tiden sågo der spöklika figurer i fantastiska dräkter, med stora öfver ansigtet neddragna hattar, hvilka der i djupaste hemlighet, hvar till ställets afsöndrade ensliga läge förträffligt egnade sig, drefvo sitt däraktiga arbetet». De mystiska figurerna kan ha varit personer i gruppen med

ockulta intressen, alkemisterna eller falskmyntarna.

Händelserna kring Laboratorium har gett uppslag till två romaner, Dag Hemdals *Konungens guldmakare: Romanen om Gustav den tredjes alkemist* (1944) och Jan Mårtensons *Guldmakaren* (1984) samt tv-programmet »Guldmakarens hemlighet – en sannsaga från revolutionens år 1789« i serien *Ett huvud mer eller mindre ... Sverige och den franska revolutionen* (SVT1 14 juli 1989).

Jan Malmstedt

FÖRETEELSER OCH LEVNADSÖDEN UNDER JÄRNÅLDERN

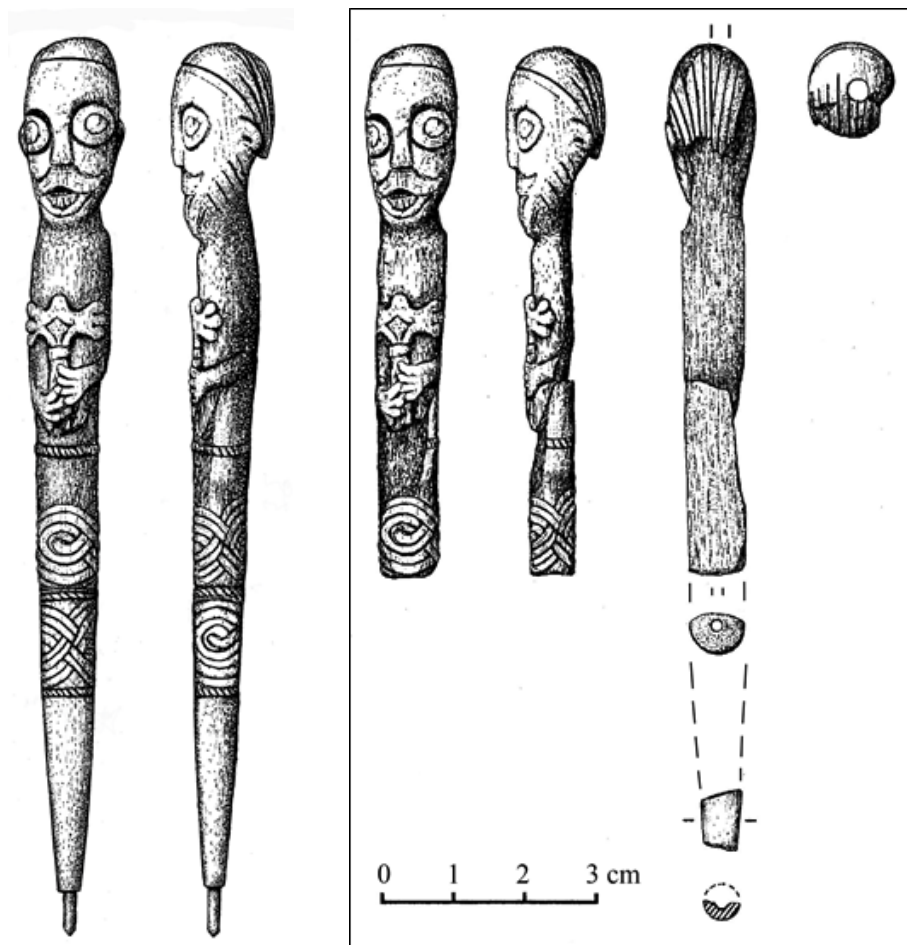
Arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet bedrev årligen seminarie- och forskningsgrävningar på Lovö, från år 1958 till år 2007 under ledning av under-teknad. Här följer fortsättningen i serien om "Företeelser och levnadsöden under järnåldern".

Denna artikel handlar om ett mycket ovanligt fynd – en stylus, dvs. ett skrivredskap i form av en liten Kristusliknande "gubbe".

DEN SJUNGANDE STYLUSGUBBEN – KRISTUS(?) MED "T-KORS/TORSHAMMARE".

I brandgraven A 60 på gravfältet Raä 34, Lunda/Berga – en plundrad hög (6,5 m i diameter) med rest sten – framkom bland de återstående grav-

fynden i brandlagret en liten mansliknande figur snidad i ben/horn. Figuren är liten och smal som en vanlig penna. Ansiktet har stora runda stirrande ögon, bakåtkammat hår, skägg, skulpterat öra och pannband. Munnen är öppen (talande eller sjungande) – man kan se tänderna. På hjässan i bakhuvudet finns ett genomgående borrat hål för en upphängningsnod. I händerna håller han något som liknar ett mellanting av ett kors och en torshammare, kanske ett T-kors. Den hålls så som en kristen/präst håller ett kors vid mässa eller procession (med båda händerna vid nedre delen av bröstet). Den övre korsarmen är ej uttryckt utan där finns en konisk "hammaravslutning" men sidoarmarna har avslutningar i tre voluter (korsade korsarmar) så som de tidiga



Rekonstruktionsförslag av "stylusgubben" i den vikingatida brandgraven A60, Raä 34, Lunda/Berga. Originalfragmenten till höger. Den Kristusliknande figuren håller i ett T-kors/torshammare. Skall den öppna munnen förkunna ett budskap – kanske ett sjungande budskap? Längst ned i spetsen under ornamentiken har det suttit ett 2 mm tunt järnstift. Föremålet är sannolikt en stylus – ett skrivredskap.

korsens armavslutningar har (och som är vanligt) – således en intressant blandning av en torshammare och ett kors. Skaftet har flätbandsornamentik och längst ned i spetsen under ornamentiken har det suttit ett 2 mm tunt järnstift (rostspår i benfragmentet) i ett 6 mm djupt hål. Föremålet är san-

nolikt en stylus – en slags penna som använts för att rista och skriva med, kanske i vaxtavlor. Ett C-14 prov från kol i brandlagret har givit värdet AD 800+/-40 år (okalibrerat).

Denna lille "bengubbe" har uppenbarligen sakrala drag med både hedniskt och kristet uttryck hållande i en

torshammare/kors. Den öppna munnen, talande eller sjungande, måhända skulle förmedla ett missionsbudskap eller säga: "Jag är skrivkunnig". Onekligen har "gubben" ett Kristusliknande utseende med sina sakrala stora runda ögon, det bakåtkammade håret, skägget och pannbandet (en stiliserad törnekrona eller kanten av en kungskrona?). Kanske är detta ett försök till en tidig kristusavbildning.

Bland övriga fynd i graven som är från vikingatid ingick bl. a. en liten smideshammare av järn (= ett ovanligt statusföremål), torshammar-ring, bryne, kam, eldslagningsflinta, båtningar, fem mycket små järnklamrar och två keramikkärl (varav en benurna med kavalettmärke i botten) samt människo-, hund- och hästben. Smideshammaren för klensmide visar att den gravlagde hade ovanlig kraft och förmåga och kanske övernaturliga egenskaper så som smeder ansågs ha. Hammare av järn är kända i c:a 40 svenska gravar (Wallander 1989) varav ett flertal i fyndrika båtgravar; från Vendel (4 st.), Valsgärde (3 st.) och Gamla Uppsala (Grav 1) (Nordahl 2001, s.20). Hammaren i A60 är ytterligare ett tecken på personens speciella status i denna grav. Han har troligen varit skrivkunnig. Skrivdon (pl. styli) är mycket sällsynta. Några i enkelt utförande har påträffats i Birka och kan kopplas till kristen mission (Trotzig 2004, s.204ff.).

I denna grav och i ytterligare fem gravar på gravfältet Raä 34 fanns s.k. kantrännor. Dessa utgörs av sotfyllda "diken" eller rännor i utkanten av graven, i vilka man troligen eldat,

antingen i samband med gravläggningen eller efteråt. Denna företeelse är relativt vanlig under järnåldern och har stor spridning även utanför Sverige. Kantrännornas funktion är oklar men har tolkats bl.a. som gränsmarkering för den döde eller som vägledning för den dödes själ att hitta rätt till dödsriket (Zetterström Geschwind 2005). På Lovö finns kantrännor endast i sex gravar på gravfältet Lunda/Berga Raä 34.

Bo Petré

LITTERATUR

- Nordahl, Else. 2001. *Båtgravarna i Gamla Uppsala. Spår av en vikingatida högreståndsmiljö. Aun 29. Uppsala.*
- Petré, Bo. 2010. *Arkeologiska undersökningar på fornlämning Raä 34, Lunda/Berga, Lovö sn, Uppland. Gravfält från vikingatid och romersk järnålder samt boplatslämningar från bronsålder. Lovö Archaeological Reports and Studies (LARS). Nr 9. Department of Archaeology. Stockholm University.*
- Trotzig, Gustaf. 2004. *Trons försvarare i Birka. Fornvännen 99 (2004).*
- Wallander, Anders. 1989. *Smidgravar eller gravar med smides- och snickarverktyg. Tor, 22.*
- Zetterström Geschwind, Britta. 2005. *Elden i rännan – Gravsedan med kantrännor runt högar och stensättningar i Sverige. D-uppsats i arkeologi. Stockholms universitet.*

LINDÖ SKOLA

På sid 9 i förra numret av Eleonora-Posten fanns ett foto. Under rubriken

Gissa! fanns sex frågor till läsarna:

- Vad föreställer detta fotografi?
- Vilken typ av byggnad ser man bakom barnen?
- Den finns inte längre, men var låg den?
- Vilket yrke har personen längst till höger?
- Vad heter hon?
- När firade hon sin 100-årsdag?

Här är svaren och som bonus en kort utredning om Östra Lindö:

Fotografiet föreställer en skolklass och deras lärare.

Byggnaden är en skolbyggnad.

Det är Lindö skola, som låg på Övre Lindö. Där finns två byggnader och Lindö skola låg troligen på den norra husgrunden.

Personen till höger på fotot är småskollärarinnan Alfrida Swanström, som arbetade på Lindö skola fram till sin pension 1908.

Alfrida fyllde 100 år den 15 oktober 1962. Då fick hon en sångarhyllning som leddes av hennes systerson, operachefen Set Svanholm.

Det tog viss tid att utreda var Lindö skola låg förutom att den låg på den östliga delen av Lindö. En svår omständighet är att såväl levande som icke längre levande källor har olika uppfattning.

MALMVIK

Malmvik har anor från innan 1300-talet. Egendomen var en kungsgård och tillhörde folkungaätten. Mot slutet av 1500-talet fanns två gårdar och Lindö var den östra delen, uppdelad på Övre och Nedre Lindö. Båda var klosterjord, förlänat till den katolska



högskolan och Gråmunkeklostret i Stockholm. Även efter reformationen var Lindö klosterjord, som gav högskolan och klostren inkomster. Det var viktigt under pesten 1579 då lärare och noviser tvingades lämna den katolska högskolan på Riddarholmen och fly till Lovön. Kung Johan III och hans polskfödda drottning, Katrarina Jagellonica (1526–1583), inkvarterade jesuit- och franciskanermunkar på Lindö. Stockholms invånare skyllde nämligen pesten på katolikerna. Först 1606 försvann katolicismen från Lovö socken. Enligt de äldsta lantmäterikartorna var Nedre Lindö huvudgård åtminstone fram till 1753.

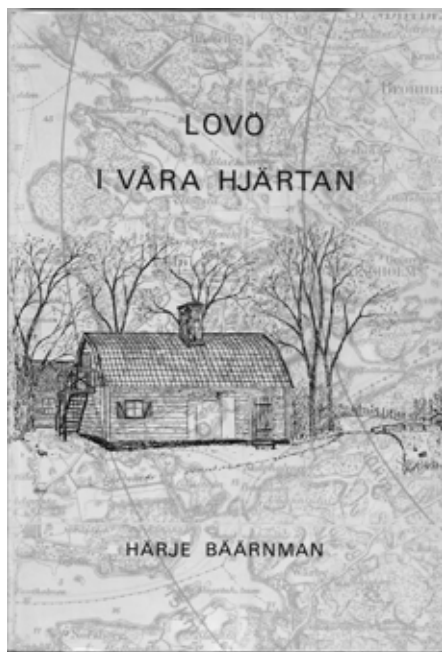
År 1617 köpte byggherren Eric Larsson Malmvik och 1624 köpte han även Lindö. År 1631 adlades Erik Larsson och tog då namnet Eric von der Linde efter gården Lindö som hade den större arealen odlad jord. Han avled redan 1636 och efterträddes av sin son, friherre och fältmarskalk Lorenz von der Linde, som bl. a. anlät Nicodemus Tessin d ä för att ge Malmvik ett ståtligare utseende.



Malmvik idag. Foto Holger Ellgaard. Wikipedia.

Det var nu inte längre aktuellt att bygga ut Lindö gård. Det fick räcka med de två flyglar vi fortfarande kan se på höjden mot söder. Släkten gynnade Lovö kyrka med flera dyrbara donationer. (Se artikel om Berit Walenberg i EP nr 3–4 från 2019.)

Lindö skola låg naturligtvis på Lindö, men var? Jag letar i källor och egna upplevelser. Den gamla vägen mot Tappström gjorde en vänstersväng framför tunnelberget och sedan svagt höger i en stigning. Nu syns en vackert kurvad väg mot Tappström med stora lindar vid vänster väggkant. I Lindökurvan såg vi ett år flera bestånd stora klarröda vallmon skyddade av en gammal husgrund. Kan det ha varit Lindö skola? Eller är husgrunden resterna av Stäkstorp



Hårje Bäärnmans bok "Lovö i våra hjärtan"

som enligt Härje Bäärnman (Lovö i våra hjärtan) fanns vid Lindö bro på en karta från 1814? Eller är husgrunden vad som finns kvar efter rivningen av den rosa tegelbyggnaden på Nedre Lindö, som finns markerad på en karta från 1753? "Klostret", som det hette i folkmun, hade en mycket gammal historia. (Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond var först intresserad av att bevara byggnaden, men Ekerö kommun ville inte bidra till renoveringen, huset förföll, revs och jämnades med marken. Där försvann en del av vårt kulturarv.) Nej, detta stenhus låg för långt upp i sluttningen.

Härje Bäärnman visste besked. Skolan låg i en av Övre Lindös två flygelbyggnader uppe på höjdsträckningen åt söder. Han ritade av de två husen för sin bok "Lovö i våra hjärtan" från 1986, sid 93.

Nu protesterar säkert många läsare. Ingen av dessa två byggnader kan vara byggnaden på fotot! Hade Härje fel? Forskning krävdes.

Jag ringde upp nuvarande ägare av Lindö gård, familjen Ulrica och Stefan

Holm med barn. "Ja, skolan fanns i en av Lindö gårds två byggnader, men ändå inte. Båda hade byggts om 1975 och vi flyttade in i den ena efter ombyggnaden. Kanske bor vi på den grund som tidigare lyfte Lindö skola". Någon dag senare mailade Stefan ett arbete om de historiska förhållandena på Lindö (se ovan).

Kanske Marcus och Amelia Wallenbergs minnesfond har mer information. Elisabeth Lagerfelt som bor på Malmviks Sjöväg vet kanske någonting om Lindö skola? Jo, det var hennes man som 1975 byggde om Övre Lindös båda hus, det ena hade varit skola. Elisabeth lovade hjälpa mig med information, kanske med någon bild. Nästa dag fick jag e-postadressen till ordföranden Ingrid Sundström i Marcus och Amelia Wallenbergs minnesfond.

Hon har nu fått fotot. Nu hoppas jag att Ingrid lyckas hitta svaret i minnesfondens arkiv och återkommer om och när jag får gåtans rätta lösning.

Bertil Ottoson

KÄLLOR:

Ingvar Bernevi, *Fyra Mälarösocknar*, del 1, 1962.

Lovö hembygdsförening, Eleonora-Posten nr 1, 1991,

Härje Bäärnman, *Lovö i våra hjärtan*, Lovö hembygdsförening, 1986

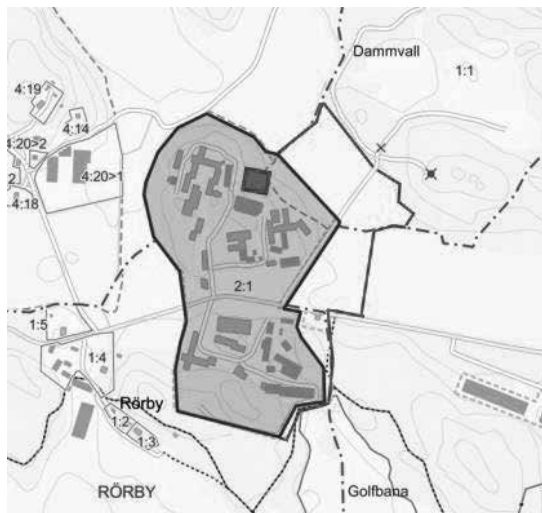
Peter Larsson, *Malmviks gård, verksamhet och historia*, Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond, 2006

Anna Götlind och Rolf Lind, *Spår av ett liv*, Stockholmia 2019



Nedre Lindö, foto Thomas Billig 1989

VÄG 825, RÖRBYVÄGEN, ÄR EN AV LOVÖ TRE HUVUDVÄGAR



Om vårt remissvar på Trafikverkets förslag att göra Rörbyvägen till enskild väg.

Trafikverket inbjöd den 16 maj 2018 till information på Drottningholms Golf om att väg 825 ska stängas strax innan man kommer fram till FRA. Argumenten är både oklara och felaktiga, men FRA:s verksamhet på båda sidor om väg 825 har ökat mycket under senare år. Men väg 825 är allmän väg och kan inte stängas av. Mötet samlade många lovöbor. Jag var inte med på mötet, men nåddes av informationen och kontaktade genast Trafikverket. Vi är remissinstans och jag önskade att få tillgång till allt utredningsmaterial. Trafikverket hade emellertid ingen utredning och inte heller någon projektledare jag kunde

tala med. Pinsamt – projektet sköts på framtiden, drygt två år, tills nu.

Clas Florgård var emellertid med på informationen och blev lagom uppretad för att göra en glänsande historisk utredning om vägarna på Lovön och vägarnas betydelse för boende och besökare. Som professor i landskapsarkitektur är han den mest lämpade att göra en sådan utredning. Läs exempelvis hans artikel om väg 825 i EleonoraPosten nr 3 från 2018. Vårt remissvar bygger på Clas utredning.¹

Clas konstaterade att Trafikverkets påstående att kyrkallén, väg 824, och väg 825 är parallella är helt fel. Det visar en titt på kartan. Drottning Lovisa Ulrika lät 1754 plantera alléer utmed viktiga vägar ut på ön, mot Ekerö, mot Lovö kyrka (väg 824) och mot norra Lovön (väg 825). Allén utgick från trakten av Kungsgården och följde den gamla landsvägen förbi Dammtorp och Rättartorp till Rörby, vidare förbi Hogsta mot norr. Den har varit viktig för en stor del av Lovön i flera hundra år.

Denna huvudväg syns tydligt på Generalstabskartan från 1873 liksom att vägen mellan Rörby och Barkarby mot Lovö kyrka på den tiden bara var en smal stig som breddades först när busstrafiken så krävde. Först då fick den vägen någon väsentlig betydelse.

¹ Clas Florgårds utredning är långt mer detaljerad och belagd med såväl kartor som tunga argument.

Väg 825 behövs för de boende på ön och för alla som vill besöka Norrby-skogen, den enda del av naturreservatet där man inte störs av storstadens ljud och ljus. En bom på väg 825 innebär också problem för kollektivtrafiken eftersom hållplatsen vid FRA är en av de mest nyttjade för den busslinje som passerar. FRA måste även i framtiden försörjas med buss. En bom över vägen skulle innebära en envägs busslinje från Ekerövägen med vändplan vid FRA.

Vårt remissvar sammanfattar:
Vägarna 824 och 825 fyller olika behov, försörjer olika delar av Lovön och kompletterar varandra. Ingen av vägarna kan tas bort utan allvarliga följder för boende, transporter och friluftsliv på Lovön. Lovö hembygdsförenings yrkande är att väg 825 ska vara allmän väg.

Clas Florgård

Bertil Ottoson



NYTORP – EN SKÄRVA SVENSK HISTORIA

Claes Florgård

Svensk historia? Det är väl överord? Men torpet Nytorp visar gammalt hantverk, samtidigt som det är både vardagligt och fungerande som sommartorp. "Hurdå", undrar någon, "inte kan väl ett helt vanligt hus visa gammalt hantverk?" Jo, faktiskt på två sätt: dels, trots att det har hunnit bli 292 år gammalt, är det fortfarande obetydligt påverkat av moderniteter. Det har inte tilläggsisolerats, det saknar el, det saknar vatten och avlopp indraget i stugan. Och huset är ett gammalt stocktimmerhus beläget alldeles intill en miljonstad. Jag har besökt många städer i Europa, Afrika, Asien och Amerika, men något så pass ålderdomligt hus som fortfarande används har jag inte hittat i en storstads närhet, i alla fall inte bostadshus för "vanligt" folk. Gamla hus kan man hitta, särskilt i hembygdsmuseer och liknande, men de har för länge sedan slutat vara bostäder. Nytorp är fortfarande en bostad, om än bara sommartid. Min son Fredrik ville ha ett eget boende när han fick sitt första arbete i västra Stockholm, och bodde på torpet vintern 1988. Med det blev han nog torpets sista fastboende.

Att familjen Florgård blev sommarvärdar på Nytorp är faktiskt ganska mycket en slump. Min mamma Aina var våren 1946 sekreterare på det som då kallades Domänstyrelsen, Stockholms revir. Det heter numera Domänverket. Hennes chef där nämnde att någon i personalen kunde få hyra

ett sommarhus, ett av de torp Domänstyrelsen förvaltade. Mamma Aina och pappa Sten var friluftsmänniskor som många lördagar och söndagar var ute i skog och mark i Stockholms omgivning, med mig och min bror Anders i handen eller i barnsadel på cykeln. De kände till det här torpet, de hade passerat det flera gånger. Den dag anbudet skulle vara inne hörde mamma sig för vad buden låg på. 350:- per år var det just då. Hon tänkte att någon då skulle lägga ett bud på 375:-, därför lade hon ett bud på 380:- per år. På den sista 5:an fick hon det! Hyran har ökat "en aning" sedan dess... Men jag klagar inte.

Torpet byggdes 1730 på det som kallas "ofri grund". Det betyder att någon egen fastighet inte fanns för torpet. Torpet låg på mark som hör till gården Norrby intill. Så är det fortfarande. Att det går att åldersbestämma så pass noggrant beror på att det är noterat i husförhörlängderna för byn Norrby 1730 att ett torparhushåll tillkom.

Antagligen byggdes torpet av dem som skulle bo där, så brukade man göra. Det är också troligt att folk från byn Norrby intill hjälpte till. Omedlat folk brukade hjälpas åt på det sättet när det behövdes. Husbyggen gjordes ofta som gemensamma arbeten, eftersom de stockar man använde var så pass grova att de krävde flera personer för att lyftas på plats.

Stockarna som väggarna är uppbyggda av har dimensioner upp till

4 x 10 tum (10 x 25 cm), med längder upp till åtta meter. Både tall och gran har använts. Timret är grovt handbilat. Mellan timmerstockarna ligger mossor som tätning. Artbestämning av den är lätt än idag. Det är en av de klassiska mossorna man använde mellan stockar i väggar, och har därför fått namnet husmossa (*Hylacomium splendens*).

Den växer fortfarande rikligt i skogarna kring torpet. Den andra mossan man ofta använde var väggmossa (*Pleurozium schreberi*), men den har vi inte hittat i de här väggarna. Husmossa och väggmossa växer i mattor, så de kan tas upp i stora sammanhängande sjok. Sjoken fungerar bra att bre ut mellan stockarna när man bygger. Dessa mossor har alltså de egenskaper som behövdes för att de skulle fungera bra som tätning mellan stockarna i hus av liggtimmer.

Från början lämnades stockvirket som det var, troligen både invändigt och utvändigt. Utvändigt har vid sekelskiftet 1900 eller strax efter en brädfodring spikats på. Det är rejäla bräder, 1x6 tum (25x150 mm), inte sådan tunn panel man använder numera.

En tid efter att huset byggdes har huset rödfärgats. Man har använt falufärg, men inte den fylliga kulör



Claes Florgård. Foto Håkan Svensson

som man brukar använda numera. Det var den billigare ljusare rödfärgen man använde. Den uppstod när man av misstag fick för låg temperatur vid bränningen. Numera måste den beställas särskilt.

Hur lång tid efter bygget som rödfärgningen gjordes vet vi inte, men antagligen var det åtskilliga årtionden senare. Rödfärg kom i allmänt bruk strax före sekelskiftet 1900, så det är troligt

att det gjordes vid den tiden. Det ursprungliga stockvirket rödfärgades, men även brädfodringen.

Invändigt var väggarna antagligen först obehandlade. Om man fick tag på något restparti med tapeter kunde man tapetsera, men det är osäkert om man tapetserat här redan från början. Senare har väggarna klätts med masonit. Masoniten började tillverkas 1930, så den nuvarande inre väggbeklädnaden har gjorts senare än 1930. Det finns en hel del som talar för en renovering kring 1940, så innerväggarnas beklädnad kan vara från den tiden. Den är i alla fall med säkerhet inte yngre än från 1946. Då flyttade mina föräldrar in som arrendatorer och sommargäster, och de har inte tapetserat vid den tiden. Det skulle de absolut ha nämnt när vi pratade om vilka arbeten som gjorts på torpet.

Fortsättning i nästa nummer

Har du betalt medlemsavgiften?
Och skänk gärna en slant till
uppbyggnaden av museet!



EleonoraPosten

ISSN 1651-6508

Utges av Lovö Hembygdsförening

Redaktör: Bertil Ottoson

Layout: Maria Wold-Troell

Omslag: Foto Leif Blom, Stockholmstidningen

Manusstopp för nr 2 fredagen den 4 juni

Lovö hembygdsförening

Breidablick 2

178 93 Drottningholm

www.lovohembygd.com

Medlemsavgift 200 kr/Familj 250 kr

Plusgiro 8812-0

Swish 123 576 35 94